

ԳԻՒՂԱԿԱՆ ՔԱՅԱՆԱՆԵՐԻ ԽՆԴԻՐԸ

(Արշէն Էրէցի քարոզի առիթով) ¹⁾

Ընդհանրապէս քահանաների և մասնաւորապէս գիւղական քահանաների խնդիրը վաղուց զբաղեցնում է մեր մամուլին և հասարակութեանը: Վերջերս ալ խնդիրն ընդհանուր ուշադրութիւն գրաւեց, առօրեայ խօսակցութեան նիւթ դարձաւ, երբ («Արարատ») ամագրում լուստեսաւ Արշէն Էրէցի իմաստալից քարոզը: Ընդհանուր պահանջ է, որ քահանաների ներկայ կազմը վերափոխւի, ու ուսեալ մարդիկ քահանայական կոչումը ընդունեն: Այդ պահանջը շարունակ 25—30 տարուց աւելի է, որ անում է մամուլը, կրթած հասարակութիւնը, նոյն իսկ իրանք հոգեորականութեան ներկայացուցիչները, մինչդեռ իրականութեան մէջ գործի զրութիւնը մնում է նոյնը, ձեռնադրում են դարձեալ կրթութիւնից զուրկ մարդիկ: Մամուլի և հասարակութեան ցանկութիւնը պաշտօնական ձև ստացաւ 1892 թւին, երբ չունիսի 17-ի շրջաբերականով սինոդը հրաման արձակեց՝ քահանայ ձեռնադրել որոշ չափով կրթութիւն ստացածներին: Մենք կը բերենք ալ շրջաբերականն ամբողջապէս, որպէս զի ընթերցողը տեսնի, թէ կարող են արդեօք ալոպիսի կարգադրութիւնները բարեփոխել գիւղական քահանաների ձեռնադրութեան գործը:

«Յունիսի 17. Սինոդը արժան դատելով կարգադրեց, որ նախ, աչսուհետե ինչպէս քաղաքներում նոյնպէս և գիւղերում, ուր կը լինի ոչ պակաս հարիւր տանից, ընտրում են և կարգում են թեմական դպրոցներում և Մալր Աթուռի ձեմարանում աւարտողներից և ալոպիսիներից փոքր ի չափէ ապրուստի ապահովութիւն տալու համար, գիւղերում, ուր բնակչաց թիւը կը լինի 150 տուն, կարգւի մի քահանայ և որչափ ձեռնհաս կը լինի հովելու իւր ժողովրդին, ուրիշ ձեռնադրել իբրև ընկեր, իսկ աչս գիւղերում, ուր կը լինի 250—300 տուն, կարգւի երկու քահա-

¹⁾ «Արձագանք» 1894 № 45:

Նախ և՛ն գիւղերում, որոնց բնակիչների թիւը 100-ից պակաս կը լինի, բաց վաթսուցից Նազդ կը կարգուին թեմական դպրոցների չորրորդ և հինգերորդ դասարանների կրթութիւն ունեցողներ, իսկ եթէ ոչ, ալիսիսիները, որոնք ինքնակրթութեամբ ձեռք բերած կը լինին քահանայապետշահ հմութիւն: Ալիսիսիներին ևս որոշելու է զգուշաւոր քննութեամբ, որ պարտաւոր են անել վիճակների առաջնորդները և կոնսիստորիաների անդամները: Երեսնաչ թեմի քահանայացուները միայն քննելու են Սինոդում: Իսկ ան գիւղերում, որի բնակիչների թիւը 50-ից պակաս է, եթէ վերոյիշեալներից ցանկացողներ գտնուին, կը ձեռնադրուեն, իսկ եթէ ոչ, հարցաքննութեան համեմատ:

Մի կողմ ենք թողնում շրջաբերականի առաջին մասը, որ վերաբերում է քաղաքներին և մեծ գիւղերին: Ընթերցողների ուշադրութիւնն ենք հրաւիրում շրջաբերականի երկրորդ մասի վրայ, որ վերաբերում է 100 տանից և 60 տանից պակաս բնակիչ ունեցող գիւղերին. դժարութիւնը ծագում է հէնց ան ժամանակ, երբ խօսքն ալիսիսի գիւղերի մասին է: Առանց վիճակագրական տեղեկութիւնների համարձակ կարող ենք ասել, որ մեր գիւղերի երեք քառորդ մասը ալի կարգին են պատկանում, և շրջաբերականը թույլ է տալիս ալիսիսի գիւղերի վրայ ձեռնադրել թեմ. դպրանոցների չորրորդ դասարանից աւարտողներին և ալիսիսիսիներին, որոնք ինքնակրթութեամբ ձեռք բերած կը լինին քահանայապետշահ հմութիւն: Այս որոշումը չափազանց անորոշ է. շրջաբերականը չի պարզում, թէ ձեռնադրելին որ առարկաներից ինչ չափով պէտք է իմանայ, որ համապատասխան համարի. քահանայապետշահ հմութիւնը որոշելը կախած կը լինի հարցաքննողի կրթութեան աստիճանից, պահանջներից կամ տեսակէտից. շրջաբերականը քննելու իրաւունքը տալիս է վիճակաւոր առաջնորդներին և կոնսիստորիաների անդամներին, որոնց մեծամասնութեան կրթութեան աստիճանը, պահանջները և քահանայապետշահ հմութեան վրայ ունեցած չափը շատ լաւ չափնի է ընթերցողներին: Պարզ է որ նոքա քահանայապետշահ հմութիւն ստացած կը համարեն տղէտ տիրացուներին և նորա մասին նպատաւոր վկայութիւն կը ներկայացնեն Սինոդին. վերջինս էլ հնարաւորութիւն չունենալով անձամբ ստուգելու քահանայացուի արժանաւորութիւնը, պէտք է հիմնել իրան ներկայացած վկայութիւնների վրայ և ձեռնադրութեան հրաման տալ: Ալիսիսիսիները քննութեան էին ենթարկուում և ձեռնադրութեան հրաման ստանում նախքան ալի շրջաբերականի լուս աշխարհ տեսնելը. դարձեալ առաջնորդները կամ կոնսիստորիաների անդամները քննում էին տիրացուին և արժանաւոր կամ անարժան գտնում, իսկ եթէ գտնուում էին ձեռնարանից կամ թեմ. դպրոցներից ցանկութիւն չափողներ, ի հարկէ

պէտք է առաւելութիւնը նրանց տրւէր։ Այսպիսով ուրեմն, 1892 թվ. լուսնիսի շրջաբերականը գիւղական քահանաների՝ ձեռնադրութեան գործն ամենին չի բարեփոխում։ Մեր կարծիքով Սինոդն ուրիշ կերպ վարել չէր էլ կարող. նա չէր կարող միանգամից պատ քաշել ինքնակիրթ տիրացուների առաջ, քանի որ այդպիսի կարգադրութիւնը կը մնար անիրագործելի։ Ս. Սինոդը այս դէպքում սահմանափակում է իր պահանջները գիջանելով իրականութեան առաջ, ի՞նչ է ներկայացնում իրականութիւնը։

Քահանաներ շատ են հարկաւոր, իսկ քահանայական ասպարէզ մշտնել ցանկացող որոշ կրթութեան տէր մարդիկ շատ քիչ կան, եղածներն էլ գերադասում են քաղաքները։ Իւրաքանչիւր տարի ամբողջ Ռուսահայոց համար միջին թւով 30—40 քահանայի պահանջ կալ։ 1891 թվ. հոկտեմբերից մինչև 1892 թվ. նոյեմբեր ամիսը զանազան տեղերից ներկայացել է Սինոդին մօտ ութսուն քահանայացի գործ. զրանցից մերժել են մեծ մասը, ձեռնադրութեան իրաւունք են ստացել 32 հոգի։ Բացի զրանից շատերը մտել են հոգևոր տեսչութեան մէջ իբրև եկեղեցու սպասաւոր։ Ձեռնադրութեան իրաւունք ստացողներից երկուսը միայն ճեմարանից են, բացի չեն աւարտել, մէկը ձեռնադրել է Բաթումի պէս քաղաքի վրայ, որ գրաւիչ կողմեր շատ ունի, միւսը պէտք է ձեռնադրւէր Ղիլիջանի վրայ, որ շատ գաւառական քաղաքներից աւելի չարմարութիւններ ունի կրթւած մարդու համար։ Մնացած 30-ից 5-ը եղել են զբարանոցներում, աւարտել են թէ ոչ, չալանի չէ. 25 հոգի անորոշ կրթութեան տէր անձինք են¹⁾։ Սինոդը, երևում է, այդ տարի խիստ ընտրութիւն է արել և ձեռնադրութեան իրաւունք է տւել միմիայն անհրաժեշտ կարիք եղած տեղերի համար, բաց և այնպէս ոտիւլած է եղել 25 անորոշ կրթութիւն ստացած մարդկանց ձեռնադրել։ Այսուս որ չենք կարող նույնպիսի վիճակադրական տեղեկութիւնների ներկայացնել մի քանի տարիների համար հասկանալի կը լինի, որ ուրիշ կերպ չի էլ կարող լինել։ Ս. Էջմիածնի ճեմարանից տարեկան միջին թւով աւարտում են 8—10 հոգի, զրանից մի մասը կուսակրօն հոգևորական պէտք է դառնան, ճեմարանի գլխաւոր նպատակն այդ է. կուսակրօն հոգևորականներ պատրաստելու ուրիշ հիմնարկութիւններ մենք չունինք։ Մի մասն էլ կերթան արտադասման կամ Ռուսաստան այս կամ այն մասնադիտութեան մէջ կատարելագործւելու, մնացածները մեծ մասամբ ուսուցիչ կը լինին թեմական և ծխական դպրոցներում։ Մեծ բան է, եթէ տարեկան մի, շատ շատ երկու ճեմարանականներ քահանայ դառնան, նրանք էլ ի հարկէ կը գերադասեն քա-

¹⁾ Տեղեկութիւնները քաղւած են 1891 և 92 թվականների «Արարատներին»։

ղաքները: Ներսիսեան դպրանոցից տարեկան աւարտում են միջին թւով 15 հոգի: Շուշու և Յրեանի թեմական դպրանոցներից 6—7-ական. ընդ-ամենը Անդրկովկասի երեք դպրոցներից տարեկան միջին թւով աւարտում են 25—30 հոգի: Նախշևանի թեմ. դպրանոցը բացառիկ դրութեան մէջ է. անտեղից աւարտողները մեր կողմը չեն անցկենում. նոքա միւսում են Նախշևանում կամ տարածւում են Ռուսաստանի հալաքնակ տեղերը, իսկ այդ տեղերում գիւղական ազդաբնակութիւն համարեա թէ չկալ. ալք պատճառով ալք դպրանոցի մասին չենք խօսում: Ի նկատի ունենալով, որ դպրոցաւարտներից մի քանիսը կը շարունակեն բարձրագոյն ուսում ստանալ, բաւական մեծ մասը ուսուցիչ կը լինին ծխական դպրոցում, և ալք կարևոր է, քանի որ մեր դպրոցներում անհրաժեշտ են Հայոց միջին դպրոցներում կրթւած և ապա ուսուցչական արտօնութիւն ձեռք բերած ուսուցիչներ, ի նկատի ունենալով, որ մի քանիսն էլ գոցէ մեծ մասը, զանազան, գլխաւորապէս ընտանեկան հանգամանքներից ստիպւած, կ'ընտրեն աւելի շահաւէտ ասպարէզ առևտուրական և արդիւնաբերական աշխարհում. կը մնան հազիւ 5—6 հոգի, որոնք կը ցանկանան քահանայ լինել: Այս թիւը, համեմատելով քահանաների պահանջի հետ, շատ քիչ է, ուստի հոգևոր իշխանութիւնն ստիպւած է ալք դժւարութեան առաջ խնայարհել, և գիւղերն առանց քահանայի չթողնելու համար՝ ձեռնադրել անպիտաններին, որոնք ինքնակրթութեամբ առ ոտս ալս ինչ եպիսկոպոսի կամ ալն ինչ քահանայի ձեռք բերած կը լինին քահանայապատշաճ հմտութիւն, որ նոյն է, թէ ձեռնադրել տգէտ տիրացուներին, ինչ ասել կուզէ, դրանց մէջ խիստ ընտրութիւն անելով: Կործի դժւարութիւնները վերացնել չեն կարող ոչ մամուլի բացազանչութիւններն ու արդար զալրույթը, ոչ կրթւած հասարակութեան շատ անգամ անհաշիւ բողոքը, ոչ սինօդի չըջաբերականները, ոչ էլ հոգևոր բարձրագոյն իշխանութեան բարի ցանկութիւններն ու կամբը: Քանի որ հոգևոր իշխանութիւնը ազդու միջոցներ չէ ձեռք սուել քահանաներ պատրաստելու՝ քանի որ մամուլն ու հասարակութիւնը չեն ցոյց տուել գիւղական կեանքի պահանջներին համապատասխան քահանաներ պատրաստելու միջոցները և գործնականապէս չեն նպաստել ալք միջոցների իրագործմանը, չըջաբերականները կը մնան մեռած տառ, իսկ մամուլի անորոշ պահանջները չօղս կը ցնդեն: Կիւ 1876 թւին «Մշակը» իրաւացի կերպով նկատում էր. «Բաւական է, ինչ որմինչև աւսօր գրեցին, քննեցին, բաւական է, որչափ որ չարձակեցան հոգևորականների դէմ, որովհետև դրանով մենք մեր նպատակին չենք հասնելու. պահանջելուց առաջ տանք, որ կարողանանք չեա պահանջել: Եթէ հալ ժողովուրդը սիրում է, պաշտում է իւր առաքելական սուրբ եկեղեցին, կամենում է իւր եկեղեցու համար արժանի հոգևորականներ և իր համար օրինակելի առաջնորդ ունենալ, թող պատրաստէ լաւ հոգևորականներ, անտարբեր

չմնալ դէպի իր եկեղեցին և հաւատը... պինդ և միաբան պաշտէ և պաշտ, պանէ Լուսաւորչի Աթոռը, աչն ժամանակ նա իր պարտաւորութիւնը կատարած կը լինէր, կունենար իրաւունք պահանջելու և մենք կունայինք եկեղեցու արժանի պաշտօնեաներ»¹⁾։

Անցել է համարեա քսան տարի, և մենք ալսօր ամենաչն իրաւամբ կարող ենք նոյնը կրկնել, ոչ աչն պատճառով որ ալժամ չունինք եկեղեցու արժանաւոր պաշտօնեաներ, ալ աչն պատճառով որ միջոցներ չենք գործ դրել ալղպիսի պաշտօնեաներ ունենալու։ Թէ մեզ հարկաւոր են ուսեալ քահանաներ, աչնքան պարզ է և անլիճելի է, որ մենք զարմանում ենք, երբ զեռ ալժամ կան մարդիկ, որոնք տաքօցած պաշտպանում են ալղ միտքը, կարծես մի նոր ճշմարտութիւն են չափում։ Աւստեղ հաւացքներ յարեբրութիւն չի կարող լինել. բոլոր կուսակցութիւնները միաձայն պնդում են, թէ ուսեալ քահանաներ՝ պէտք են, հաւացքների տարեբրութիւնը նրանում է, որ ուսեալ ասելով զանազան մարդիկ զանազան կերպ են հասկանում։ Ուսեալ բառը ինքն ըստ ինքեան անորոշ նշանակութիւն ունի. իւրաքանչիւր շրջան պահանջում է իրան համապատասխան պատրաստութիւն, ուսում։ Ուսեալ բժիշկը տգէտ է դատեր պաշտպանելում, ինչպէս և ուսեալ փաստաբանը հիւանդ բժշկելում, ուսեալ ուսուցիչը տգէտ է իբրեւ ճարտարագետ, մեքենագէտ և ընդհակառակը. ուսեալ փիլիսոփան, պատմաբանը անընդունակ են իբրեւ քաղաքական գործիչ, ուսեալ դիւղատնտես-կենդանաբանը անպէտք իբրեւ գրագէտ—հրապարակասօս և ալլն։ Ժողովրդի որոշեալ դասակարգի մէջ գործելու կամ որոշ պէտքերը հոգալու համար անհրաժեշտ է ալղ դասակարգի պէտքերի համապատասխան պատրաստութիւն։ Գիւղական կեանքը ունի իւր առանձնաւատուկ պալմանները և գիւղական ժողովրդի մէջ գործելու ու պիտանի լինելու համար պէտք է ալղ պալմաններին համապատասխան պատրաստութիւն ունենալ, և ոչ թէ ընդհանրապէս ուսեալ լինել։

Գիւղական կեանքի գլխաւոր չարիքը աղքատութիւնն է. դրա պատճառը մի կողմից հողի պակասութիւնն է, միւս կողմից գիւղացու տգիտութիւնը գիւղատնտեսական գործնական գիտելիքների մէջ։ Գիւղացին պապերից սովորած եղանակով է մշակում հողը, նոչն հողի վրա նոչն սերմերը ցանում են շարունակ, նոչն եղանակով է մշակում ալղին, պարտէզը, նոչն միջոցները գործ դնում ալղիների և ծառերի զանազան հիւանդութիւնների դէմ, կամ ոչինչ միջոց չի գործ դնում, նոչն արդիւնքն է ստանում կենդանիներից, կաթից և ալլն։

Ժողովրդական գիւղատնտեսական գրեածքները և մամուլի մէջ չաճախ երևան եկող գիւղատնտեսական լօղածները չեն կարող բարւոքել

¹⁾ 1876 թիւ № 92.

գիւղացու տնտեսական նեղ վիճակը, քանի որ ալդ գրածքներն ու լող-
ւածները ժողովրդի մէջ չեն էլ տարածուում, գիւղացին չի կարողում, կար-
դացածն էլ չի հասկանում և չի գործադրում: Հաջ գիւղացին կասկածո-
տութիւնից, վախկոտութիւնից թէ խելօքութիւնից, երբէք փոփոխութիւն
չի մտցնում իւր կեանքի և պարագլուխներին մէջ, մինչև որ փորձով
համոզւի, թէ նորն անպակման օգտակար է հնից: Հետեանքի անորոշու-
թիւնը նրան կաշկանդում է: Պարագլուխներին եղանակի մէջ փոփոխու-
թիւն մտցնելու համար անհրաժեշտ է գիւղական հասարակութեան ան-
դամ դառնալ, վարել, ցանել, մշակել լաւագոն եղանակով, փորձով ցոյց
տալ նորի առաւելութիւնը: Այլապէս հազար լողւածներ գրեն ու բրօշուր-
ներ տարածեն, դրական հետեանքի չեն հասնիլ: Մեր գիւղատնտեսներին
զանազան պատճառներով չի լաջողում բոլն դնել գիւղերում և օգտակար
լինել իրանց մասնագիտութեամբ: Քահանան, լինելով գիւղական հաս-
րակութեան անբաժան անդամ և ի պաշտօնէ կապւած լինելով գիւղի հետ,
կարող է նպաստել տնտեսական կեանքի բարւոքմանը, եթէ դրա համար
պատրաստութիւն ունենայ:

Գիւղացին հողաբաժանութեան և ջրաբաժանութեան կռիւների պատ-
ճառով, ընտանեկան և հասարակային վէճերով, առնելիք-տալիքի գործե-
րով չարունակ քաշ է գալիս դատարաններում և ատենական տեղերում,
գիւղական տանուտէրի դռնից սկսած մինչև ճահանգապետների դիւանա-
տները: Ատենից ատեն անցնելով նա հարստահարում է, կեղեքում է.
Նրա սովորութիւնից օգուտ են քաղում բարեկամ և խորհրդատու ձեւացող
փողոցացին փաստաբանները, որոնք շատ անգամ գիւղացիներին իրար են
խառնում, դատեր են տեղծում, որպէս զի մէջտեղում իրանք չահլին:
Օգտում է և բարերար հանդիսացող գիւղացի կամ քաղաքացի վաշխա-
ռուն: Գիւղացին ընկնում է պարտքերի տակ, պարտատէրը տուն տեղ
ծախել է տալիս, իրեղէնները աճուրդի է հանում, կինն ու երեխաները
մնում են արևի տակ, և ալս բոլոր զրկանքներին նա ենթարկւում է,
որովհետև օրէնքից ոչ մի տեղեկութիւն չունի և չկալ մի սրտացաւ ան-
կեղծ բարեկամ, որ նրան առաջնորդէ, խորհուրդ տալ, որ գիւղի համա-
նական շահերը պաշտպանել կարողանալ: Այստեղ բացւում է գիւղական
քահանայի համար գործունէութեան մի նոր ասպարէզ:

Գիւղերում տարափոխիկ հիւանդութիւնները, զանազան ախտերը
չաճախակի կրկնող երևութիւններ են և բազմաթիւ զոհեր են տանում: Դրա
պատճառը մի կողմից հակաառողջական կենցաղավարութիւնն է, միւս կող-
մից բժշկական միջոցների կատարեալ բացակայութիւնը: Աղքատի դէպ-
քերում գիւղացին շատ անգամ դիմում է պառաւական դեղերի, նրա մէջ
գորանում են նախապաշարումները:

Մենք չենք վստահանում հերքել աւանդական միջոցների նշանակու-

թիւնը, մանաւանդ ալն միջոցներէ, որտեղ դեր է խաղում հաւատը, քանի որ վերջին տարիներս գիտութիւնը հաստատում է, որ հաւատի ազգեցութիւնը շատ մեծ է բժշկական տեսակէտից. սակալն և աղնպէս անհրաժեշտ է առողջապահական կենցաղավարութիւն և բժշկական գործադրական գիտելիքներ մանաւանդ համաճարակ հիւանդութիւններէ ժամանակ, Գիւղացին միանգամալն դուրկ է աղպիսի ծանօթութիւններէ. գիւղական քահանան մեծ փոփոխութիւն կարող է մտցնել գիւղացու առողջապահական կեանքի մէջ և գործնական խորհուրդներով նպաստել հիւանդութիւններէ ժամանակ:

Այսպէս ուրեմն, գիւղական կեանքում պիտանի լինելու համար անհրաժեշտ է պատրաստուել վերոյիշեալ գլխաւոր չարիքների դէմ մաքառելու, և քահանան որ ամեն չարմարութիւններ ունի աղ անելու, պէտք է ծանօթ լինի գիւղատնտեսական, իրաւաբանական և բժշկական առողջապահական գիտելիքներէ հետ ալն չափով, որքան հարկաւոր է գիւղացու առօրեայ կեանքում գործադրելու համար. Խրաքանչիւր գիտութիւն ունի իւր տեսական և գործադրական կողմը. մեր չիշած գիտութիւններէ իւրաքանչիւրը հիմնած է մի քանի գիտութիւնների վրայ, կամ կապած է մի քանի գիտութիւնների հետ. Հարկ չկայ, որ քահանան իմանալ աղ բոլոր գիտութիւնները. բաւական է որ նա ծանօթ լինի գործադրական միջոցների հետ. Մենք կարծում ենք որ զրա համար երկար տարիներ չեն պահանջում. երեք տարեալ ընթացքում քահանայացուն ուրիշ առարկաներէ հետ զուգընթացաբար կարող կը լինի աղպիսի գիտելիքներ ձեռք բերել:

Մենք ալստեղ չենք խօսում կրօնի, լեզուի, պատմութեան և առհասարակ միջին ուսման անհրաժեշտութեան մասին, քանի որ աղ ինքնըստնքեան հասկանալի է և անմիջապէս կապած է քահանայի կոչման հետ:

Թեմ. դպրանոցներէից աւարտողները կատարելապէս պատրաստ չեն գիւղական քահանայի գործունէութեան համար. նոքա աւելի համապատասխան են քաղաքներում քահանայ լինելու, որովհետեւ ալստեղ աղպիսի կարիքներ չկան, և եթէ կան, գործողներ էլ շատ կան բոլոր աս պարեգներում. Հոգևոր, իշխանութիւնը կամ պէտք է թեմական զբաւրանողների ծրագրի մէջ համապատասխան փոփոխութիւններ մտցնէ, կամ նոր դպրոններ հաստատէ չափապէս գիւղական կեանքի պահանջներին համապատասխան քահանաներ պատրաստելու համար. Թեմական զբաւրանողներից միմիայն քահանայացուններ չեն դուրս գալիս, ալ և ուսուցիչներ և առհասարակ միջին կրթութեան աէր անձինք, որոնց մէջ լինում են և ուսումը շարունակողներ. Բացի զբանից թեմական զբաւրանողները, լինելով քաղաքներում, չարմարութիւն չունին գիւղատն-

տեսական գործնական պարապմունքների և ընդհանրապէս գիւղացի տեսական գործնական պարապմունքներին ծանօթանալու համար, ուստի անհրաժեշտ են նոր դպրոցներ առանձին ծրագրով, որի ընդհանուր ուղղութիւնը մենք աշխատեցինք որոշել, մանրամասնութիւնները թողնելով մամուլին և հոգեւոր իշխանութեանը: Այդպիսի դպրոցների ամենալարմար տեղն են մեր վանքերը:

Հալոց նշանաւոր վանքերը գտնուում են հալաքնակ գաւառների կենտրոններում և ապահովւած են ընդարձակ կալւածներով: Այդ տեղերում ապագա քահանայացուները ամեն չարմարութիւն կունենան գործնականապէս գիւղատնտեսութեամբ պարապելու: Բացի զրանից վանքերում գիւղատնտեսութիւնը ծաղկելով, բարերար ազդեցութիւն կունենալ շրջակա գիւղերի տնտեսական վիճակի բարւոքման վրայ: Քանիցս խնդիր է չարուցել գաւառներում գիւղատնտեսական դպրոցներ բաց անելու՝ գիւղական ազգաբնակչութիւնը տնտեսական ճգնաժամից ազատելու համար: Այդ նպատակին կը ծառայեն մասամբ վանքերում բացւած դպրոցները: Մենք շարունակ գանգատուում ենք որ վանական կալւածների արդիւնքը կորչում է, ոչ մի նպատակի չի ծառայում: Ինչ աւելի նպատակալարմար գործադրութիւն կարող է լինել, քան նպատակ ժողովրդի տնտեսական և մտաւոր-քաղաքական կեանքի բարւոքմանը: Թիւրիմացութիւն չէ արդեօք որ այսօր, երբ հոգեւոր իշխանութիւնը ձեռնարկում է վանքերում դպրոցներ հիմնել, որով իրագործւում են մեր վաղուցաւ ցանկութիւնները, չորս կողմից ճռնել ու աղաղակ է բարձրանում, թէ ինչ հարկաւոր են վանական դպրոցներ, ինչպիսիք են թեմական դպրոցները և ալլն և ալլն. կոյր հակասութիւններ չեն արդեօք այդ բացականչութիւնները մեր մամուլի և հասարակութեան մի մասի կողմից:

Վանական դպրոցները մի ուրիշ գործնական առաւելութիւն են ունին: Մեզանում չաճախ լուած նկատողութիւնները, թէ ուսեալ մարդիկ գիւղ չեն գնում, չեն սաղում գիւղական հասարակութեան, անմիտ խօսքեր չեն, ալ շատ խոր հիւմք ունին: Այսպէս է ալ ժամ իրողութիւնը և այդ հանգամանքն ունի իւր հոգեբանական պատճառները: Մեր երիտասարդները շարունակ վիճում և ճարտար կերպով ապացուցանում են գիւղական ժողովրդի մէջ մտնելու և գործելու սնհրաժեշտութիւնը: Սակայն նոյն երիտասարդները խմբւում են քաղաքներում, մինչև անգամ խորչում են գաւառական փոքր քաղաքներից և վազում են կենդրոն տեղեր, Թիֆլիս, Բաղու. մանաւանդ այդ տեղերում մի քանի տարի ապրելուց չտոյ նրանց համար անտանելի է թւում գաւառական քաղաքներում կամ դիւղերում ապրելը, Շատերը իբրև ուսուցիչ գնում են գիւղերը, աչն էլ անճարացած, երբ աւելի լաւ տեղ չեն գտնում, չուսալով, որ չարմար դէպքում գիւղից կազատւին, իսկ քահանայական պաշտօնով ցմա՛հ գիւղի հետ կապել ան-

տանելի է թուամ, Մեղադրենք արդեօք ազգայիններին: Մեր կարծիքով ազգայէս քարոզող երիտասարդները մեծ մասն անկեղծ համոզւած են իրանց ասածի անհրաժեշտութեան մէջ, գաղափարներով ձգտում են դէպի գիւղը, ցանկանում են օգտակար լինել ժողովրդին, բայց նրանց գաղափարներն ու ցանկութիւններն անզօր են տարիների ընթացքում կազմակերպւած, մարմին ու արին դարձած հակումներն ու սովորութիւնների առաջ: Մանկութիւնից սկսած ապրելով և սովորելով քաղաքներում, ենթարկւելով քաղաքի կեանքի բազմատեսակ տպաւորութիւններին, նրանց մէջ զարդանում են և հաստատւում առանձին հակումներ. ընկերական չըջանը, իրանց նման մարդկանց հասարակութիւնը, ընթերցարանը և ընթերցանութիւնը, քաղաքակիրթ աշխարհի հետ շարունակ չարաքերութիւն պահպանելը, լրագիրը, թատրոնը, հասարակալին զւարճութիւնները և առհասարակ կեանքի բազմաթիւ հրապուրիչ հանգամանքները նրանց համար կենսական պահանջ են դառնում: Նրանց մէջ կան շատերը, որոնք տեսականապէս նույն իսկ մերժում են ազգ պահանջները, բայց երբ ընկնում են աշխարհի տեղեր, որտեղ վերսկզբալ հանգամանքները չկան, շուտով ձանձրանում են, մի անորոշ սրտնեղութիւն են զգում. և ազգ բնական է, նոցա մէջ իրանց կամքից, գիտակցութիւնից և ստացովի գաղափարներից անկախ խոր արմատներ են ձգել քաղաքի կեանքի և տպաւորութիւնների ազդեցութեան տակ առաջ եկած հակումները, և գաղափարները շատ թուլ են նրանց ուժը խորտակելու համար:

Գիւղական կեանքի դժւարութիւնները տանելու, գիւղացի ժողովրդի մէջ ապրելու և գործելու համար անհրաժեշտ է զգացումներով և հակումներով կապւած լինել ազգ կեանքի հետ, սիրել գիւղացուն և նրա պարապմունքները: Ազգայէս է ներկայացնում իւր հերոսին ուսու չալտնի վիպագիր Պոտապենկոն «Գաղափարական քահանայ» վէպի մէջ: Կիրիլը ընտրում է գիւղական քահանայի ասպարէզը, որովհետեւ սիրում է գիւղացուն, նրա պարապմունքը, գիւղական կեանքը. սիրում է աշն պատճառով, որ մանկական և պատանեկան տարիներն անց է կացրել գիւղում, բնաւորութիւնը կազմակերպւել է գիւղական կեանքի ազդեցութեան տակ, ուստի և մաշրաքաղաքի կեանքը նրա վրայ ոչ մի ազդեցութիւն չի անում. աշն տեղ նա մի տեսակ առանձնական կեանք է վարում և զգում է պաշտմանական, չինձու կեանքից: Մեր մէջ դժբաղդարար փոքր ի շատէ մեծ քաղաքում ուսում առած գիւղացի երիտասարդներն էլ չեն կարողանում գիւղ վերադառնալ, շատ շուտ են ընտելանում քաղաքի կեանքին: Գուցէ կը լինին և շատ ուրիշ պատճառներ. մենք ցուց ենք տալիս իրողութիւնը. այս երևութիւնը շատ վաղուց նկատել են նրանք, որոնք կեանքի մակերևութիւն միայն չեն տեսնում, կամ ուրիշի ակնոցներով չեն նայում, այլ դիտելու և իրողութիւնները գնահատելու ընդունակութիւն ունին: Դեռ 1874 թւա-

կանին հանգուցեալ Գրիգոր Արծրունին «Մշակի» էջերում քարոզում էր. «Մենք անդադար կրկնում ենք, որ քահանայի, մանաւանդ գիւղական քահանայի համար աւելի լարմար է միջին ուսումնարանի ուսումը, ... քան թէ Աստածաբանական բարձր ճեմարանական ուսումը»: Բարձր ուսումը թէ Աստածաբանական գիւղական տգէտ հասարակութիւնից, մանաւանդ հեռացնում է մարդուն գիւղական ենք թէ կոչւած ենք աւելի մեծ դեր խաղալու քան գիւղական քահանայի համեստ ասպարէզը, որ տեղ չի կարելի վարել հանդիսանալ, կուսակցական պաշարներ մղել, ընտրել, ընտրել և փալել: Այս միտքն աչսոր, իբրև իրականութեան պատկեր, իբրև նույն իսկ մի տեսակ բողոք իրականութեան դէմ, արտապատուած ենք տեսնում «Արարատի» էջերում. ահա չորս կողմից կրքեր են լուզում, տրտունջ, զայրութիւն, նույն իսկ հեգնութիւն ուղղւում են Արշէն կրէյի հասցէին, որ իւր մի փոքրիկ նկատողութեամբ ցոյց տւեց թէ որքան ընդդէմ է կեանքի խորը զիտելու, ճշմարիտ իրականութիւնն ըմբռնելու:

Ամբիփենք մեր խօսքերը:

Գիւղական քահանաների ձեռնադրութեան խնդիրն անորոշ պահանջներով, սովորական բացազանջութիւններով, միջև իսկ Սինոդի շրջաբերականներով բարւոքել չի կարող: Փոխանակ ընդհանրապէս ուսեալ քահանաներ պահանջելու, մասուլը և հասարակութիւնը պէտք է պահանջեն և նպաստեն, որ հոգևոր իշխանութիւնը հիմնէ առանձին ծրագրով դպրոցներ, որտեղ պատրաստում են գիւղական հասարակութեանն օգտակար լինելու ընդունակ քահանայացուներ: Այդպիսի դպրոցների ամենալարմար տեղը վանքերն են: Իսկ մինչև այդպիսի դպրոցների բարեկարգելը հոգևոր իշխանութիւնն ստիպւած կը լինի ձեռնադրել աշակերտներին, որոնք ինքնակրթութեամբ ձեռք բերած կը լինին քահանայապատշաճ հմտութիւն, վերջիններիս մէջ էլ խիստ ընտրութիւն անելով:

Մ. ՂԱԶ.

ՀԱՅՈՑ ՍԵՄԻՆԱՐԻԱՆԵՐ ԵՒ ՔԱՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐ 1)

Կեռ աչս դարաչ երեսնական թւականներին հալոց եկեղեցու համար կրթւած պաշտօնեաներ պատրաստելու մեծ պահանջ է զգացուլ. աչս նպատակով Պոլսի իրաւունք էր տւել մեր հոգևոր վարչութեանը իւրաքանչիւր թեմում մի մի սեմինարիա բանալ: Գլխաւորապէս աչս նպատակով հիմնւած լինելով մեր սեմինարիաները, աչսու ամենաաշխուկ կարծես հիմա էլ raison d'être չունեն, անհրաժեշտութիւն չեն, երկնքի և երկրի մէջտեղ են կախւած...

1) «Մշակ», 1894, № 48.